

İKDİSADİ GELİŞMENİN MERHALELERİ ROSTOW, W.W.

Çeviren: Erol GÜNGÖR, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları,
İstanbul, 150 s., 1970, 12 T.L

Bütün gelişmekte olan toplumların, bunların içinde memleketimizin de çağımızda en aktüel ve ivedilik taşıyan sorunlarından biri, eski geleneksel içtimaî ve iktisadi yapılarını değiştirip, çağımızın ileri ülkelerinin seviyesine ulaşmaktır. Yani, son yıllarda bütün kamu oyunda dilden düşmeyen modern bir sanayi toplumu olmaktır. Bu değişim ve gelişimin ne şekilde ve hangi yollarla sağlanacağı hususunda Batı ve Doğunun ilerlemiş sanayi toplumlarının geçirmiş oldukları olaylardan ve tecrübelerden yararlanmak bütün ilerlemekte olan ülkeler için, zannederiz en doğru yol olacaktır.

İşte Rostow'un sunduğumuz bu kitabı, ileri sanayi ülkelerinin bugüne kadar gelişlerinde geçirdikleri gelişme safhalarını ve bu safhalarda karşılaşılan sorunları ve bu safhaların karakteristik özelliklerini bilimsel bir tarafsızlık ve sistemlilik içinde incelemektedir. Memleketimizin bugün içinde bulunduğu şartları ve hedeflediği amaçları bakımından gerek uygulayıcılarımız için gerekse sanayileşme sorunu ile nazari esasta ilgilenenler için bu eser ihmal edilmemesi gerekmektedir. Dünyanın belli başlı dillerine çevrilmiş olması da eserin sahasındaki önemini kanıtlayan bir noktadır.

Eserde, inceleme konusu olarak ele alınan husus, gelişmiş modern sanayi cemiyetlerinde, iktisadi gelişmenin tarihi seyrini tahlil etmek ve sistematik bir sınıflama yapmaktır. Anlaşılabacağı gibi, bütün bir insanlık veya toplum tarihinde iktisadi gelişme süreci incelenmemektedir. Bu nedenle, geleneksel toplumlar, yani modern sanayiini henüz geliştirmemiş toplumlar inceleme konusu dışındadır.

Yazarın sınıflamasına göre, modern iktisadi gelişmeyi beş merhaleden incelemek mümkündür. 1— Geleneksel Cemiyet, 2— Harekete geçme hazırlığı merhalesi, 3- Harekete geçme merhalesi, 4- Olgunluk, 5- Kitle İstihlakı Çağı. Bu beş merhaleden birincisi üzerinde çok az duruluyor. Çünkü, asıl amaç modern sanayileşme sürecinin iktisadi gelişimini tahlil etmek olduğu için, bu

birinci safhadan sonra gelen merhaleler, ayrı ayrı birer bölümün konusu yapılarak ve gelişmiş ülkelerden örnekler verilerek, karşılaştırmalı olarak inceleniyor.

Üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınan harekete geçmeye hazırlık merhalesinde, gelişmiş ülkelerde gözlenen hususlar ve tesbit edilmiş olan karakteristikler şunlardır: Bu merhaleye yazar intikal çağı da diyor. Bu çağda bulunan iki toplum tipi arasındaki ayırımla işe başlıyor. Bunlardan birincisi dünyada çok raslanılan, yerleşmiş gelenek ve kuralları olan eski toplumlardır. İkincisi ise, Avustralya, Yeni Zellanda ve Kanada, bir dereceye kadar Kuzey Amerika toplumlardır. Bunların yeni sanayi cemiyetini kurmak hususunda eski cemiyet yapısı ile mücadele etmeleri; önce onu yıkmaları diye bir sorunları veya güçlükleri pek yoktur. Doğrudan doğruya altyapı yatırımlarını ve gerekli içtimai organizasyonunu yaparak kalkınma hazırlığına başlayabilmektedirler. Bu ikinci tipe özel hal diyor yazar.

İntikal merhalesinde bulunan bir toplumda ortaya çıkan veya çıkması beklenen iktisadi değişme ve gelişmeleri şöyle sıralamaktadır!

1- Nüfusunun % 75 veya daha fazlasını tarım sektöründe bulundururken, bu nüfusun sanayiye ve hizmetler sektörüne doğru kaymaya başlaması gerekir,

2- İktisadi yapısı kendi içine kapalı olmaktan çıkıp gerek içerde gerek dışarda yeni pazarlara açılmalı ve dinamizm kazanmalıdır.

3- Geleneksel toplumun hakim ve üstün bir sınıfı olan büyük toprak sahiplerinin fazla kazancını sanayi sektörüne, yani yatırıma aktarmak yönünde gerekli tedbirler alınmalıdır.

4- "İnsanlar cemiyet içinde bağlı oldukları klan veya sınıfa, hatta mensup oldukları loncaya göre değil, fakat gittikçe ihtisaslaşan bir takım işleri yapabilme kabiliyetine göre değerlendirilmelidir" diyerek sosyal organizasyonda ve bununla ilgili tutumlarda da değişikliğin gerekliliğine işaret etmektedir.

Görülüyor ki, bu merhalenin özellikleri ve değişiklikleri ile son yıllarda toplumumuzun içtimai yapısı arasında bir benzerlik bulunmaktadır.

İntikal safhasından, ikinci merhale olan harekete geçişe atlıyabilmek için de iktisadi yapıda ortaya çıkan şu iki sektörel soruna yazar dikkati çekiyor: Gelişmenin ilk yıllarında, bir taraftan mevcut ve artan nüfusu beslemek, yine sanayileşme süreci ile beliren tüketici şehir nüfusuna zaruri yiyecek, giyecek ve yakacak ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve gelişen sanayiye sermaye

sağlamak için ziraat sektöründe verimliliğin artması gerekmektedir. Zirai sektörden geçimini sağlayanların nisbeti azalırken, ziraatin daha fazla nüfusu daha modern ve verimli teknikler kullanarak besler duruma gelmesi gerekiyor.

Bu gerekliliği üç sebepten gelen zorunlulukla açıklıyor.

- 1- Mevcut ve artan nüfusun beslenmesi,
- 2- Gelişen yerli sanayiye pazar teşkil etmesi,
- 3- Kendi biriktirdiği sermayeyi sanayiye aktarma yoluyla onu desteklemesi.

Bu safhanın ikinci sektörel sorunu alt yapı yatırımlarının artmasıdır. Daha ileriki safhalarda, ekonomide bir bütünleşme sağlamak için bu safhada yatırımların büyük bir oranı alt yapı tesislerine harcanmaktadır.

İçtimai değişikliklere gelince: Bunlar, yeni bir elit tabakanın ortaya çıkması ve reaksiyoner milliyetçiliktir. "Sosyolojik bakımdan bu yeni elit tabaka bir dereceye kadar -toprağa dayanan eski elit tabakanın elindeki siyasi ve içtimai otoriteyi almalı ve eskilerin elindeki gelirin modern sektöre aktarılmasına imkân görülmediği takdirde asgari istihlak seviyesinin üstünde gelir elde etmelerine imkân kalmamalıdır" demekle yazar, bu safhadaki yöneticilerin siyasi ve içtimai görevlerini de belirlemiş olmaktadır.

İkinci toplumsal değişiklik olan milliyetçilik ise, kalkınma hareketine ideolojik bir kuvvet olarak etki etmekte ve kitlelerin kalkınma hareketine girmeleri için bir motor rolünü oynamaktadır. Örneğin başka ülkeler tarafından sömürülmek duygusundan, kendi milli onurunu ve şahsiyetini kazanmak isteği doğmakta ve bu da sömürücüye karşı bir karşı koyma gücü ile başlamaktadır. Bu olaya 27 Mayıs 1960 Devriminden sonra biz de millet olarak yavaş yavaş girmişsek de, daha sonra bu sömürülme olayı başka amaçlara, özellikle doktrinler amaçlara veya milliyetçilik dışındaki amaçlara alet edildiği için, bir zamanlar Kuzey Amerika'da, İngiltere'ye karşı, 1956 da Ceza-yir'de Fransaya karşı gelişen bu reaksiyoner milliyetçilik maalesef bizde gerektiği gibi oluşup amacına ulaşamamıştır.

Bu merhalede devletin iktisadi ve sosyal görevlerini de yazar şu şekilde tanımlamaktadır. Bugünlerde memleketimizin kalkınması ile ilgili, devletin görevleri hakkında yapılan tartışmalara şekil verir ümidi ile yazarın bu fikirlerini buraya almakta yarar görüyoruz. "Hazırlık merhalesinde devlete düşen çok esaslı teknik vazifeler vardır. Hükümetin istihlal vasıtalarına sahip

olması şart değildir; hatta olmaması daha doğrudur. Fakat hükümet birleştirilmiş ticari pazarlar meydana getirmek üzere milleti teşkilâtlandırmaya muktedir olmalıdır. Eldeki kaynakları modernleşme yoluna akıtacak bir vergi sistemi, mali sistem kurulmalı ve devam ettirilmelidir. Bu sistem icabında emlak kirası ile geçinenlerin zararına da olabilir. Keza hükümet milli politikanın tatbik edildiği bütün sahalarda-gümrükten halk sağlığına kadar-hareketin başına geçmeli ve bu faaliyetleri ekonominin ve cemiyetin modernleşmesi istikametine yöneltmelidir. Zira daha evvelde üzerinde durmuş olduğumuz gibi harekete geçmek için gerekli enfastrüktür sermaye stokunu temin etmek devletin kaçınılmaz bir vazifesidir. Yine ancak merkezi hükümetin enerjik idaresi, zirai istihsalda ve diğer milli kaynakların kullanılmasında radikal değişiklikler meydana getirebilir ve bu radikal değişmelerin suratle meydana gelmesi de harekete geçme merhalesi için bir hazırlık teşkil edebilir"

Yazarın sınıflamasına göre modern iktisadi gelişimin üçüncü merhalesi olan harekete geçişin özellikleri ise şunlardır: 1- üretime yatırılan sermaye oranının safi milli hasılanın % 5'inden % 10 una doğru yükselmesi. 2- bazı imalat sektörlerinin yüksek bir hızla gelişmesi. Örneğin, İsveç'te bu merhalede kereste imalatı hızla gelişmiş. 3- nihayet bunların yanında gelişmeye devamlılık kazandıracak siyasi, içtimai ve idari bir modernleşmenin gelişmesi. Yazar, bu merhale ile ilgili görüşlerini kanıtlamak için bilhassa yatırım hızlarındaki değişmeleri rakamlarla göstermek üzere İsveç ve Kanada'dan örnekler vermektedir.

Olgunluk merhalesi "cemiyetin o devirdeki modern teknolojiyi bütün kaynaklarına müessir bir şekilde tatbik ettiği devre" olarak tanımlanmaktadır. Bu devrede, bundan önceki safhada başlamış olan bazı sektörlerdeki iktisadi hızlı kalkınmayı zincirleme olarak diğer sektörlerdeki gelişmeler takip ediyor ve böylece sanayileşme bütün bir Cemiyete yayılıyor.

Gelişmenin son merhalesi kitle tüketimi safhasıdır. Bu safhanın karakteristik özelliği arzdan çok taleble, tüketimle ilgilenilmesi ve refah artışının esas amaç olmasıdır. Ancak yazar, olgunluk merhalesine gelmiş veya bunu geçirmiş bütün cemiyetlerin daima şu üç hedef arasında bir seçme veya dengelenme yapmak zorunda kaldıklarına dikkati çekmektedir. Bu hedefler, diğer ülkeler üzerinde iktisadi, siyasi ve kültürel bir üstünlük kazanmak arzusu, veya kendi cemiyeti içinde bu iktisadi olgunluğun sağladığı maddi olanakları geniş halk kitlelerine yaymak suretiyle bir refah toplumu olmak isteği, yahut ta mümkün olduğu kadar çok ve bol tüketmek eğilimi. Bu üç hedef arasında

kurulması muhtemel denge cemiyetten cemiyete, bazan cemiyetin değişik zaman ve şartlarında farklılık gösteriyor.

Eserin yedinci bölümü, Rusya ile Birleşik Amerika'nın iktisadi gelişmeleri arasındaki karşılaştırmaya, sekizinci ve dokuzuncu bölümler iktisadi gelişme ile savaş ve barış olayları arasındaki bazı münasebetlere ve bu hususta ileri sürülen fikirlerin tartışılmasına ayrılmıştır. Savaş ve ekonomik faktör ilişkisinde yazarın fikri, ekonomik etkenlerin savaşların çıkmasında rol oynamakla birlikte, başka etkenlerin de bu arada işin içinde olduklarını kabul etmek şeklindedir.

Kitabın son bölümü, Marx'ın ekonomik gelişme ile ilgili fikirleri ile, yani tarihi iktisadi materyalizmle yazarın fikirlerinin karşılaştırılmasına ve Marx'ı eleştirisine ayrılmıştır. Rostow, tarihin ve cemiyetlerin gelişmelerinde, iktisadi etkenin payını asla inkâr etmiyor. Ancak Marx sisteminde olduğu gibi tek ve hakim bir etken durumuna sokulmasının doğru olmadığını ileri sürerek Marx'ın esas olarak, bu tek yönlü tutumu nedeni ile eleştiriyor. İkinci eleştirisi de onun sisteminin sonunda çizmiş olduğu gelişimin son merhalesinin yani kominizmin ileri kapitalist ülkelerde gerçekleşmediğidir.

Kısaca özetini vermeye çalıştığımız eserin, temel konusu XX. yüzyılın ilk yarısına kadar olgunluk devresini tamamlamış ve bugünün ilerlemiş sanayi toplumlarından elde edilen malzemelere dayanılarak iktisadi gelişimin bir sınıflamasını yapmaktır. Bugüne kadar modern sanayileşmesini tamamlamış ülkeler için, yazarın yaptığı bu sınıflama zaman bakımından da bir öncelik ve sonralık taşımaktadır. Örneğin, İngiltere veya Fransa, olgunluk merhalesini aşmadan kitle tüketimi safhasına gelememişlerdir. Diğer kalkınmış ülkeler de aynı gelişim çizgisinden geçmişlerdir. Ancak, gelişmelerine daha sonra örneğin XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamış olan Kanada ve Avustralya gibi cemiyetlere baktığımızda, bunların kendilerinden önce gelişmelerini tamamlamış cemiyetlerin gelişim çizgilerini tarihi sıra bakımından aynen izlemediklerini görmekteyiz. Nitekim, yazarın kitabının en başına koymuş olduğu "seçilmiş bazı ülkelerdeki iktisadi gelişme merhalelerine ait grafik"te Kanada ve Avustralya, daha olgunluk aşamasına gelmeden çok önceleri kitle tüketimine başlamıştır. Bu gelişim tarzına, kitabın yazar dikkati çekmemiştir. Ancak, Rostow şu hususu belirtmekten geri kalmıyor ki, her ne kadar modern iktisadi gelişmelerde toplumlar arasında benzerlikler varsa da her ülkenin kendine özgü bir gelişme olanağı da vardır.

Çeviri eserlerin tanıtılması ile ilgili olarak her zaman tekrar ettiğimiz bir noktayı yine burada belirtmek istiyoruz. Çevirisi yapılacak eserlerde, gerek bilimsellik özelliğine ve gerekse memleketimizin aktüel sorunlarına ışık tuta-bilme olanağına dikkat etmek gerekiyor. Sayın Erol Güngör bu iki özelliğe sahip bir eserin çevirisini yapmış olmaktan ötürü övgüye ve takdire layıktır. Tebrik ederiz.

Asist. Dr. Œevki GÜLER